

Offisiell språkstatistikk

Terje Risberg

Terje.Risberg@ssb.no

Statistisk sentralbyrå

Seksjon for utdanningsstatistikk

Abstract: Det finnes idag ingen offisiell samordnet språkstatistikk i Norge. Gjennom kontakt med Norsk språkråd har SSB blitt utfordret på hvorvidt vi har muligheter til å bidra til utviklingen av slik statistikk. Det viktigste er nok i første omgang å diskutere hva som en språkstatistikk skal inneholde og hvorvidt nasjonale statistikkprodusenter er naturlige leverandører av hele eller deler av dette ønskede produktet. Statistikk kan inneholde både spørsmål om kompetanse i forskjellige språk, men også mye om holdninger til forskjellige språk. Spesielt holdningsspørsmål de faglig mest utfordrende spørsmålene. Dette paper er et bidrag i innledningen av en slik debatt.

Språk, er et viktig hjelpemiddel i kommunikasjonen mellom mennesker, og ofte grunnlaget for en aktiv samfunnsdeltaking. Sammen med religion, også språk også ofte det viktigste kjennetegnet som brukes på å definere grenser mellom etniske grupper i våre samfunn. Ikke bare mellom innvandrere og ikke-innvandrere, men også mellom etniske minoriteter internt i land. For 100 år siden behersket den store majoriteten av befolkningen kun et språk, sitt morsmål. Mens i dagens samfunn begynner man allerede i førskolealder gjennom barnehage og barneprogram på TV å lære seg de første ordene fra et fremmedspråk.

Det er anslått at det snakkes nesten 7000 språk¹ i verden i dag. Og språkene har alltid vært i utvikling i retning både fra og mot hverandre. Et godt eksempel er våre skandinaviske språk som alle har utviklet seg fra et felles skandinavisk språk bruk i det første tusenåret etter Kristus². Det norske skriftspråket slik vi kjenner det i dag, ble først utviklet på midten av 1800-tallet. I perioden ca. 1500-1850 var dansk det eneste skriftspråket i Norge. Et resultat av dette ser vi fortsatt gjennom at den norske grunnloven av 1814 ble i sin tid skrevet på dansk³.

Språk utvikler seg både muntlig og skriftlig, og overføres mellom generasjonene gjennom både skriftlig nedtegninger og daglig muntlig kommunikasjon. Utviklingen har de siste tiårene skjedd stadig hurtigere. Denne utviklingen henger sammen med stadig større tilgang til stadig nye kommunikasjonskanaler som radio, TV, internett, SMS, men også gjennom stadig større reisevirksomhet. Mange av de små språkene står derfor i fare for å dø ut.

Språklig utvikling skjer også som et resultat av en stadig mer globalisert verdenshandel. Som et resultat av dette ser vi at mange, spesielt store internasjonale selskaper, har man en trend om at engelsk blir offisielt språk på linje med eller i stedet for det nasjonale språket. Eksempler fra Norge er at engelsk ble offisielt språk i Norsk Hydro i 1999, mens det nå også er "styrespråket" for Statoil. Det er selvsagt mange og naturlige årsaker til slike valg. Men har det noen, og i så fall hvilken betydning for utviklingen av våre språk? Også for mange medarbeidere i våre nasjonale statistikkbyråer har det lenge vært krav om kompetanse i språk, tidligere gjerne fransk (jf at offisiell statistikk i 1900 ble oversatt til fransk) mens det i dag er kompetansekrav i engelsk.

¹ Kilde: www.ethnologue.com

² Kilde: Norsk språkråd www.sprakradet.no

³ Kilde: Lovdata, <http://www.lovdata.no/all/nl-18140517-000.html>

Det norske Stortinget vedtok i april 2009 en ny norsk språkpolitikk i forbindelse med behandlingen av stortingsmeldingen "Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk"⁴. Lignende språkpolitiske dokumenter er de siste årene også blitt lagt frem i flere andre nordiske land⁵. Som en oppfølging av denne politikken skal Kulturdepartementet hvert fjerde år legge frem en Stortingsmelding om språkets tilstand i Norge. Kulturdepartementet har derfor bedt Norsk språkråd levere en årlig rapport til departementet, samt starte jobben med å få utvikle et "språkbarometer" for det norske språk. Et språkbarometer som gjerne skal være laget etter en sammenlignbar metode med andre (nordiske) språk. I forarbeidet til første rapport ble Statistisk sentralbyrå kontaktet av Språkrådet med tanke på en oversikt over hva som allerede finnes av statistikk om språk. Norsk språkdebatt kan nok gjerne være en "intern" debatt om de to norske skriftspråkene, men debatten den siste tiden bærer stadig mer preget av "norsk vs de store internasjonale språkene" (særlig engelsk).

Utfordringen for et slikt språkbarometer er at det p.t. finnes lite statistikk om språk, og den statistikken som finnes er heller ikke samlet i en "språkstatistikk". Spørsmålet blir da hva et slikt barometer skal inneholde. Og i hvilken grad offisiell statistikk skal være bidragsyter for hele eller deler av et slikt barometer. Det finnes mange aktuelle områder som kan belyses av slik statistikk. Blant annet:

- innbyggernes kompetanse i språk
- preferanser til forskjellige språk
- holdninger til forskjellige språk
- de forskjellige språk sin rolle i dagligliv
- språk sin rolle i arbeidsliv

Men hva skal en eventuell offisiell språkstatistikk inneholde? I en slik sammenheng velger jeg å samle spørsmålene i to hovedgrupper som potensielle spørsmål kan deles inn etter:

- kompetanse i/bruk av språk
- holdninger til språk.

Offisiell statistikk skal gjerne være målbart, og dermed også klart og konkret avgrensbart. Samtidig bør det være en kontinuitet i spørsmålene som gjør det mulig å sammenligne indikatorer over tid. Spørsmål om kompetanse og bruk av språk kan virke relativt enklere å måle enn spørsmål knyttet til holdninger. Kompetanse, spesielt da utdanning innen språk, kan også være noe man vil finne opplysninger om i flere av våre registerkilder. Samtidig gir ny teknologi stadig nye muligheter for å kunne måle fenomener som for eksempel bruk av forskjellige språk, for eksempel i media.

Spørsmål knyttet til holdninger kan derimot være vanskelige å gjøre målbare, siden de er vanskeligere å entydig formulere. Det er også en utfordring at man vil være helt avhengig av intervjuundersøkelser da slik informasjon neppe finnes i noen registre. Slike spørsmål oppfattes gjerne også forskjellig på forskjellige tidspunkt.

Språkrådet ga som nevnt våren 2010 ut sin første rapport om språkets tilstand. Rapporten er delt inn i 11 kapitler etter like mange forskjellige språkpolitiske områder. Første rapport er preget av at det finnes lite statistikk på området. I tillegg til de mulige områdene nevnt ovenfor, inneholder også rapporten informasjon om språkbruk i kultursektoren, språk innen IKT, språkopplæring i skoleverket og språkbruk innenfor høyere utdanning, forskning, fagspråk og terminologi.

⁴ Kilde: <http://www.regjeringen.no/pages/2090873/PDFS/STM200720080035000DDDPDFS.pdf>

⁵ Sverige: SOU 2008:26, Värna språken – förslag til språklag (2008), Island: Íslenska til alls (2008), Danmark: Sprog til tiden, offentlig utredning (2008)

Rapporten er mest preget av spørsmål om holdninger og preferanser til språk går igjen i de fleste av kapitlene. Det er tydelig at for språkmyndighetene er spørsmål knyttet til holdninger og preferanser ansett som viktig. Som nevnt foran er det ofte utfordringer knyttet til slike spørsmål.

Den første rapporten er også preget av at indikatorene er laget basert på spørsmål fra mange og til dels forskjellige undersøkelser, og vil nok i stor grad være ”engangsresultater”. Dette gjør ofte at indikatorer på et område ofte ikke kan sees i sammenheng med indikatorer på et annet språkområde. Dette skyldes selvsagt det at det til nå ikke har vært noen koordinert innsats for å få samlet språkrelaterte spørsmål i noen få undersøkelser. De fleste undersøkelsene er nok iverksatt når man har fått et konkret behov man ønsker å belyse, ikke med utgangspunkt i langsiktige mål. Språkrådet er klar over disse utfordringene, har utfordret SSB til hvorvidt og ev hvordan vi som statistikkprodusent kan bidra til en videre utvikling av statistikk innenfor språkområdet.

Hvilken språkstatistikk finnes i dag og hvor kan det være utviklingsmuligheter?

Nedenfor følger en oversikt over hva SSB i dag produserer av språkrelatert statistikk for Norge, samt noen tanker om hva som kan være muligheter i tiden fremover. Oversikten er nok ikke fullstendig, men den vil være et grunnlag i den videre diskusjon om en mulig samordnet offisiell språkstatistikk.

Fra (registerbasert) utdanningsstatistikken:

Grunnskolen:

Elevenes primære opplæringsspråk (bokmål, nynorsk, eller samisk)

Opplysninger om opplæring i fremmedspråk i ungdomsskolen (fransk, tysk og spansk etc).

Elevenes karakterer i språkfag

Morsmålsopplæring for innvandrere

Videregående opplæring:

Karakterstatistikk for alle språkfag en elev har deltatt i. Det er derimot et utfordring at undervisning i samme språk kan kompetansemessig være variere sterkt mellom studieretninger og klassetrinn, og vil være vanskelig å oversette til statistiske mål.

Universitet- og høyskoler:

Hvor mange studenter som deltar og fullfører/avbryter forskjellige språkutdanninger. Hvilket språk som benyttes på forelesninger, pensumbøker, ved oppgavelevering, eksamen, disputering etc. vet vi ingenting om.

Intervjuundersøkelser:

I undersøkelsen Adult education survey (voksnes læring⁶), sist gjennomført i 2007, ble det stilt noen spørsmål vedrørende språkompetanse:

List opp språk man kan (inkl. morsmålet) - inntil 7 språk

Hvilket er morsmålet av disse (inntil 2 morsmål)

Hvis 2: hvilket kan du best

Hva beskriver best kunnskapen om språkene nevnt:

forstår og kan bruke bare noen ord og setninger

forstår og kan snakke dagligtale (i private sammenheng)

forstår det mest essensielle og kan produsere enkel tekst

mestrer språket (nærmest fullkomment)

AES er en representativ undersøkelse for aldersgruppen 22-66 år. AES er en del av flere undersøkelser på sosialstatistikkfeltet hvor Eurostat jobber mot en samordning av spørsmål

⁶ <http://www.ssb.no/vol/>

og metode. Gitt at man ønsker det, kan man tenke seg at tilsvarende spørsmål inkluderes også i andre intervjuundersøkelser.

SSB planlegger for tiden gjennomføringen av PIAAC, en internasjonal undersøkelse i regi av OECD om lese og skriveforståelse blant voksne. Undersøkelsen handler i stor grad om den enkelte persons evne til å bruke og forstå språk (lese og skrive), og dette kartlegges gjennom ferdighetstester i leseforståelse på norsk, og bakgrunnsspørsmål om bruk av lesing og skriving i jobb og på fritiden. Det er imidlertid p.t ikke planlagt mange spørsmål i bakgrunnsskjemaet som angår kompetanse, bruk eller preferanser til andre språk. I felttesten som nettopp er gjennomført ble det kun stilt følgende to relevante spørsmål som også vil fange opp språkkompetanse utover norsk:

Hvilket språk var det du først lærte i hjemmet i barndommen, og som du FORTSATT FORSTÅR?

Hvilket språk snakker du oftest hjemme?

Flere intervjuundersøkelser tilrettelegges på forskjellige språk i tillegg til norsk. Det gjelder spesielt i undersøkelser hvor en stor gruppe av IO forventes å beherske norsk dårlig. Intervjuet blir da gjennomført på et annet språk (engelsk eller IOs morsmål), og da hovedsakelig som et tiltak for å redusere forventet frafall fra undersøkelsen. Men utover dette stilles det i liten eller ingen grad oppfølgingsspørsmål knyttet til kompetanse, bruk eller holdninger til språk.

Språkkompetanse og bruk i Næringslivet

En av få kilder om språk i næringslivet er EU-undersøkelsen ”Continuing Vocational Training Survey”, som gjennomføres hver 5. år (sist i 2006). Her stilles hvert enkelt foretak spørsmål om språkopplæring blant de ansatte. Men utover det er det få spørsmål knyttet til språk.

I forbindelse med publiseringen av statistikken ”Bruk av IKT i Næringslivet” (<http://www.ssb.no/iktbruken/>) ble det frem til og med 2007 publisert tall over antall foretak som har informasjon på sine hjemmesider utover på norsk (engelsk, fransk, tysk og spansk). Disse spørsmålene er ikke lenger med i undersøkelsen.

Det finnes ingen statistikk om bedrifters foretrukne/primære målform eller offisielle språk i styret, administrasjon etc. Slike spørsmål kunne potensielt vært tenkt inkludert i CVTS eller definert som variabler som blir registrert i Enhetsregisteret i Brønnøysund (Bedrifts- og foretaksregisteret).

I Norge tilrettelegges alle skjema i næringslivsundersøkelser på både bokmål, nynorsk og til dels engelsk. Men denne muligheten er tilrettelagt for å sikre valgfriheten til den enkelte oppgavegiver, ikke for å kunne benytte det som statistisk informasjon.

Fra kulturstatistikken:

SSB utgir også noen statistikker på kulturområdet som er relevante med tanke på språk. Det finnes både språkrelevante statistikker om blant annet

- Utgivelse av bøker
- Lån av bøker (biblioteksstatistikk)
- språk som benyttes i riksdekkende radio og TV-kanaler
- språk i filmproduksjoner
- opprinnelsesland for utenlandske filmer (inkl besøkstall etter opprinnelsesland)